ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అర్ధ శతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాలు - విమర్శనాత్మక పరిశీలన

ఆచార్య భూక్య తిరుపతి
తెలుగు శాఖ,హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయం
హైదరాబాద్-500046

Received: 15/07/2026
Article Accepted: 14/08/2026
Published Online: 17/08/2026
DOI:10.53414/Sahithyatharangini.2026.3.3.128

పరిచయం:

సమాజంలో అధికారం కేవలం రాజకీయ సంస్థల చేతుల్లోనే ఉండదు. జ్ఞానం ఎవరు ఉత్పత్తి చేయాలి? చరిత్రను ఎవరు రాయాలి? సాహిత్యంలో ఎవరి అనుభవం ప్రతిబింబించాలి? సమాజంలో 'గౌరవనీయమైన' జీవితం అంటే ఏమిటి? ఎవరి భాష ప్రామాణిక భాషగా పరిగణించాలి? ఎవరి శ్రమకు విలువ ఇవ్వాలి? వంటి ప్రశ్నల ద్వారా కూడా ఆధిపత్యం పనిచేస్తుంది. ఈ నేపథ్యంలో అణగారిన సమూహాలు తమ అనుభవాలను తామే నిర్వచించుకోవడానికి ప్రారంభించిన సమూహ చైతన్యమే అస్తిత్వ రాజకీయాలకు పునాది. ఇక్కడ 'అస్తిత్వ ఉద్యమాలు' అనే పదాన్ని తాత్త్విక అర్థంలోనే కాకుండా, సామాజిక గుర్తింపు, హక్కులు, స్వాభిమానం, ప్రాతినిధ్యం, సమానత్వం, సాంస్కృతిక స్వయంప్రతిపత్తి కోసం సాగిన గుర్తింపు ప్రాతినిధ్య ఉద్యమాలు అనే అర్థంలో ఉపయోగించడం జరిగింది. తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో దళిత, స్త్రీవాద, ముస్లిం మైనారిటీ, బి.సి., బహుజన, ప్రాంతీయ వంటి ఉద్యమాలు ఆధునిక సాహిత్య చరిత్రలో ముఖ్యమైన మలుపులుగా గుర్తించబడ్డాయి. ఈ ఉద్యమాలు ఒకదానితో మరొకటి పూర్తిగా వేరుపడినవి కావు; వాటి మధ్య సంభాషణ, విభేదం, ప్రభావం, పరస్పర విమర్శ ఉన్నాయి.

1970ల తర్వాతి కాలాన్ని పరిశీలిస్తే, తెలుగు సమాజం ఒకేసారి అనేక సామాజిక సంక్షోభాలను ఎదుర్కొన్నది. గ్రామీణ కులాధిపత్యం, భూసంబంధ అసమానతలు, స్త్రీలపై పితృస్వామ్య నియంత్రణ, ఆదివాసీ ప్రాంతాల్లో భూమి-అడవుల సమస్యలు, మైనారిటీల సాంస్కృతిక అనిశ్చితి, ప్రాంతీయ అసమానతలు, ఆర్థిక సరళీకరణ అనంతర కొత్త వర్గ విభజనలు-ఇవన్నీ అస్తిత్వ ఉద్యమాలకు సామాజిక నేపథ్యాన్ని అందించాయి. అందువల్ల అర్ధ శతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాలను కేవలం 'కొన్ని సామాజిక ఉద్యమాల చరిత్ర'గా చదవడం సరిపోదు. అవి అధికారం, జ్ఞానం, సంస్కృతి, భాష, శరీరం, భూమి, శ్రమ, ప్రాతినిధ్యం వంటి అంశాలపై జరిగిన దీర్ఘకాలిక పోరాటాలుగా అర్థం చేసుకోవాలి.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అస్తిత్వ ఉద్యమాల భావన:

'అస్తిత్వం' అంటే ఒక వ్యక్తి లేదా సమూహం తనను తాను ఎలా గుర్తించుకుంటుంది, సమాజం తనను ఎలా నిర్వచిస్తుంది. ఆ నిర్వచనంతో తనకు ఎలాంటి అధికార సంబంధాలు ఏర్పడుతున్నాయి అనే ప్రశ్నల సమాహారం. అణచివేతకు గురైన సమూహం "మమ్మల్ని మీరు ఎలా చూస్తున్నారు?" అనే ప్రశ్న నుంచి "మమ్మల్ని మేమే ఎలా నిర్వచించుకోవాలి?" అనే ప్రశ్నకు మారినప్పుడు అస్తిత్వ రాజకీయాలు ప్రారంభమవుతాయి. ఈ మార్పులో మూడు దశలను గుర్తించవచ్చు: 1) బాధ -"మాకు అన్యాయం జరుగుతోంది." 2) స్వీయ గుర్తింపు- "మేమెవరో మేమే నిర్వచించుకుంటాం", 3) అధికార పునర్విభజన- "మా గుర్తింపుకు అనుగుణంగా వనరులు, ప్రాతినిధ్యం, హక్కులు, గౌరవం కావాలి". అందువల్ల అస్తిత్వ ఉద్యమం కేవలం గుర్తింపు కోసం పోరాటం కాదు. గుర్తింపును ఆధారంగా చేసుకుని సామాజిక వనరుల పునర్విభజన, సాంస్కృతిక గౌరవం, రాజకీయ ప్రాతినిధ్యం, జ్ఞానాధికార పునర్నిర్మాణం కోసం జరిగే పోరాటం,

దళిత అస్తిత్వ ఉద్యమం:

తెలుగు సమాజంలో అస్తిత్వ ఉద్యమాల చరిత్రలో దళిత ఉద్యమానికి విశిష్ట స్థానం ఉంది. అంబేద్కర్ ఆలోచనలు, రాజ్యాంగ హక్కులు, కులవివక్షకు వ్యతిరేక పోరాటాలు, గ్రామీణ సామాజిక ఘర్షణలు దళిత చైతన్యానికి పునాదులు వేశాయి. 1980ల తర్వాత తెలుగు దళిత సాహిత్యం ప్రత్యేకమైన సాహిత్యోద్యమంగా రూపుదిద్దుకుంది. ముఖ్యంగా కారంచేడు (1985), చుండూరు (1991) వంటి సంఘటనలు ఆంధ్రప్రదేశ్లో దళిత రాజకీయ చైతన్యాన్ని, దళిత సాహిత్యాన్ని తీవ్రంగా ప్రభావితం చేశాయని పరిశోధకులు గుర్తించారు. "కులవ్యవస్థ గురించి మాట్లాడుతున్నది ఎవరు?" అనేది సాహిత్యంలో రచయిత స్థానాన్ని, అనుభవ ప్రామాణికతను, భాషను, సౌందర్యశాస్త్రాన్ని పునఃపరిశీలించడానికి దారితీసింది. తెలుగు దళిత సాహిత్యం కేవలం దుఃఖాన్ని నమోదు చేయలేదు; అది ప్రతిఘటన, స్వాభిమానం, చరిత్ర పునర్నిర్మాణం, సామూహిక జ్ఞాపకం, సాంస్కృతిక పునరుద్ధరణ వంటి అంశాలను ముందుకు తెచ్చింది. తెలుగు దళిత రచన శతాబ్దానికి పైగా విస్తరించినప్పటికీ, 1980ల తరువాత దాని ఉద్యమాత్మక స్వభావం మరింత బలపడింది.

అయితే దళిత ఉద్యమం కూడా ఏకరూపమైనది కాదు. దళిత సమాజంలోనే ఉపకుల విభజనలు, రాజకీయ ప్రాతినిధ్య సమస్యలు, వర్గ విభేదాలు, పురుషాధిక్యత వంటి సమస్యలు ఉన్నాయి. ముఖ్యంగా దళిత స్త్రీ

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అనుభవం దళిత పురుష అనుభవంతో పూర్తిగా సమానం కాదు అనే అవగాహన దళిత స్త్రీవాద ఆలోచనకు దారితీసింది. ఇక్కడే అస్తిత్వ ఉద్యమాల అంతర్గత విమర్శ అవసరం స్పష్టమవుతుంది.

స్త్రీవాద అస్తిత్వ ఉద్యమం:

తెలుగు సమాజంలో స్త్రీవాద ఉద్యమం 1970ల నుంచి బలమైన సిద్ధాంత, సాహిత్య, సామాజిక ప్రభావాన్ని చూపింది. స్త్రీని కేవలం కుటుంబ పాత్రలతో నిర్వచించే పితృస్వామ్య వ్యవస్థను ప్రశ్నించడం, స్త్రీ శరీరం మీద ఆమెకే హక్కు ఉందని ప్రకటించడం, గృహహింస, లైంగిక వేధింపులు, వివాహ వ్యవస్థలో అసమానత, ఆస్తి హక్కులు, విద్య, ఉపాధి, రాజకీయ ప్రాతినిధ్యం వంటి అంశాలను ముందుకు తేవడం. తెలుగు స్త్రీవాద సాహిత్యం "స్త్రీ సమస్య"ను వ్యక్తిగత సమస్యగా కాకుండా సామాజిక నిర్మాణ సమస్యగా పునర్నిర్వచించింది. "వ్యక్తిగతమే రాజకీయం" అనే స్త్రీవాద అవగాహన భారతీయ సందర్భంలో కుటుంబం, వివాహం, మాతృత్వం, లైంగికత, గృహశ్రమ వంటి అంశాలను రాజకీయ చర్చలోకి తీసుకొచ్చింది. ఆంధ్రప్రదేశ్లో 1990ల ప్రారంభంలో చీప్ లిక్కర్ పై జరిగిన వ్యతిరేక మహిళా ఉద్యమం దీనికి మంచి ఉదాహరణ. నెల్లూరు జిల్లాలోని దూబగుంటలో అక్షరాస్యత కార్యక్రమాల నేపథ్యంలో ప్రారంభమైన స్థానిక మహిళా నిరసన రాష్ట్రవ్యాప్త ఉద్యమంగా మారింది. కుటుంబ ఆదాయంపై మద్యం ప్రభావం, గృహహింస వంటి వ్యక్తిగత అనుభవాలు ప్రజా రాజకీయ సమస్యలుగా మారాయి. ఈ ఉద్యమం 1993లో చీప్ లిక్కర్ పై నిషేధానికి, తరువాత సంపూర్ణ మద్యనిషేధ విధానానికి దారితీసిన సామాజిక ఒత్తిడిలో కీలక పాత్ర పోషించింది. అయితే స్త్రీవాద ఉద్యమాన్ని కూడా ఒకే స్త్రీ అనుభవంతో నిర్వచించడం సాధ్యం కాదు. కులం, వర్గం, మతం, ప్రాంతం, తెగ, లైంగికత ఆధారంగా స్త్రీల అనుభవాలు మారుతాయి. అందువల్ల దళిత స్త్రీవాదం, ఆదివాసీ స్త్రీల సమస్యలు, మైనారిటీ మహిళల ప్రశ్నలు ప్రధాన స్త్రీవాద చర్చలను మరింత విస్తరించాయి.

దళిత స్త్రీవాదం-అస్తిత్వ రాజకీయాల అంతర్గత విమర్శ:

అస్తిత్వ ఉద్యమాల చరిత్రలో అత్యంత ముఖ్యమైన పరిణామాలలో దళిత స్త్రీవాదం ఒకటి. ఒక దళిత మహిళ ఒకేసారి: కుల వివక్షను, లింగ వివక్షను, వర్గ దోపిడీని, కొన్ని సందర్భాల్లో మత వివక్షను, ప్రాంతీయ వివక్షను ఎదుర్కొనే అవకాశం ఉంది. అందువల్ల "దళిత విముక్తి"లో స్త్రీ ప్రశ్నను, "స్త్రీ విముక్తి"లో కుల ప్రశ్నను పక్కన పెట్టలేం. తెలుగు దళిత రచనలో దళిత మహిళల అనుభవాలు ప్రత్యేక స్వరాన్ని పొందాయి. దళిత రచనలో దళిత మహిళా ఉద్యమం, హిందూ మతంపై విమర్శ, వామపక్ష ఉద్యమాలపై విమర్శ వంటి అనేక అంతర్గత చర్చలు చోటుచేసుకున్నాయని తెలుగు దళిత రచనకు సంబంధించిన

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

ప్రముఖ సంకలనాలు సూచిస్తున్నాయి. ఇది అస్తిత్వ ఉద్యమాలకు ఒక కీలక పాఠాన్ని అందిస్తుంది. ఒక అణగారిన గుర్తింపు స్వయంగా మరో అణగారిన గుర్తింపుపై ఆధిపత్యం చెలాయించే అవకాశం ఉంది. అందువల్ల అస్తిత్వ రాజకీయాలు నిరంతర స్వీయవిమర్శను కలిగి ఉండాలి.

బహుజన, బి.సి. అస్తిత్వ ఉద్యమాలు:

భారతీయ సామాజిక నిర్మాణంలో బి.సి. సమూహాలు సంఖ్యాపరంగా పెద్దవైనా, విద్య, ఉద్యోగం, రాజకీయ ప్రాతినిధ్యం, సాంస్కృతిక ఆధిపత్యం వంటి రంగాల్లో చారిత్రక అసమానతలను ఎదుర్కొన్నాయి. బి.సి. ఉద్యమాల ప్రధాన డిమాండ్లు విద్యలో అవకాశాలు, ప్రభుత్వ ఉద్యోగాల్లో ప్రాతినిధ్యం, రాజకీయ అధికారంలో భాగస్వామ్యం, సామాజిక గౌరవం, కులవృత్తుల ఆధునికీకరణ, వనరుల సమాన పంపిణీ. అయితే "బహుజన" అనే రాజకీయ భావనలో కూడా అంతర్గత విభేదాలు ఉన్నాయి. వెనుకబడిన కులాలన్నింటికి ఒకే సామాజిక ప్రయోజనం ఉండదు. కొన్ని బి.సి. సమూహాలు స్థానిక స్థాయిలో ఆధిపత్య కులాలుగా కూడా వ్యవహరించగలవు. అందువల్ల బి.సి. అస్తిత్వాన్ని దళిత-ఆదివాసీ అస్తిత్వాలతో సహజమైన, ఎల్లప్పుడూ సమానమైన రాజకీయ కూటమిగా చూడటం సరళీకరణ అవుతుంది. తెలంగాణ - ఆంధ్ర ప్రాంతాల్లో బిసి అస్తిత్వం, సామాజిక-రాజకీయ ప్రాతినిధ్యం, కుల సంఘాల నిర్మాణం వంటి అంశాలపై ప్రత్యేక పరిశోధనలు కూడా వెలువడ్డాయి. 1980-2014 మధ్య తెలంగాణలో బిసి గుర్తింపు, ఉద్యమాలపై జరిగిన పరిశోధన ఈ ఉద్యమాల వైవిధ్యాన్ని సూచిస్తుంది.

ఆదివాసీ అస్తిత్వ ఉద్యమాలు:

ఆదివాసీ ఉద్యమాలను కేవలం "పేదరిక వ్యతిరేక ఉద్యమాలు"గా చూడటం తగదు. వాటి కేంద్రంలో భూమి, అడవి, జీవన విధానం, సాంస్కృతిక హక్కు, స్వయం నిర్ణయం వంటి ప్రశ్నలు ఉన్నాయి. ఆదివాసీ సమాజానికి భూమి కేవలం ఆర్థిక వనరు కాదు; అది వారి సామాజిక సంబంధాలు, సంస్కృతి, ఆచారాలు, జీవన విధానం, సామూహిక జ్ఞాపకాలతో అనుసంధానమై ఉంటుంది. ఆంధ్రప్రదేశ్, తెలంగాణ ప్రాంతాల్లో ఆదివాసీ భూములపై ఆక్రమణ, వనరులపై నియంత్రణ, అభివృద్ధి ప్రాజెక్టుల వల్ల స్థానభ్రంశం వంటి సమస్యలు దీర్ఘకాలికంగా కొనసాగాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ సందర్భంలో సమతా తీర్పు ఆదివాసీ ప్రాంతాల్లో భూమి-వనరుల హక్కుల చర్చలో కీలకమైన న్యాయపరమైన మలుపుగా నిలిచింది. తెలంగాణలోని భద్రాచలం షెడ్యూల్డ్ ఏరియాపై జరిగిన పరిశోధన కూడా ఆదివాసీ భూముల పరాయీకరణ, వ్యవసాయ వలసలు, వనరులపై పెట్టుబడి ఆధిపత్యం, స్వయంప్రతిపత్తి కోసం పోరాటాల మధ్య సంబంధాన్ని చూపిస్తుంది. అందువల్ల ఆదివాసీ అస్తిత్వాన్ని "ప్రకృతికి దగ్గరగా జీవించే సమూహం" అనే రొమాంటిక్ చిత్రణలో బంధించకుండా-

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి

(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.

A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

భూమి, అధికారం, చట్టం, పెట్టుబడి, స్వయంప్రతిపత్తి అనే రాజకీయ ఆర్థిక సంబంధాల్లో అధ్యయనం చేయాలి.

మైనారిటీ అస్తిత్వ ఉద్యమాలు:

మైనారిటీ అస్తిత్వ ఉద్యమాలు భాష, మతం, సంస్కృతి, సామాజిక భద్రత, రాజకీయ ప్రాతినిధ్యం వంటి అంశాల చుట్టూ నిర్మితమవుతాయి. తెలుగు సాహిత్యంలో ముస్లిం మైనారిటీ రచనలు 1980ల తరువాత మరింత స్పష్టమైన అస్తిత్వ స్వరాన్ని పొందాయి. "ముస్లిం" అనే గుర్తింపును కేవలం మతపరమైన గుర్తింపుగా కాకుండా, సామాజిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక అనుభవాల సమాహారంగా సాహిత్యం వ్యక్తీకరించింది. మైనారిటీ సాహిత్య ప్రాధాన్యం ఏమిటంటే అది మెజారిటీ సమాజం సాధారణంగా భావించే అనుభవాలను 'సార్వత్రిక అనుభవం'గా పరిగణించే ధోరణిని ప్రశ్నిస్తుంది. అయితే మైనారిటీ అస్తిత్వ రాజకీయాల్లో కూడా రెండు సమస్యలు కనిపిస్తాయి. సమాజం వెలుపల నుంచి వచ్చే మెజారిటేరియన్ ఒత్తిడి ఒకటైతే, రెండోది- సమాజం లోపలే ఉండే లింగ, వర్గ, పితృస్వామ్య అసమానతలు. కాబట్టి మైనారిటీ విముక్తి కూడా అంతర్గత ప్రజాస్వామ్యాన్ని అవసరపరుస్తుంది.

తెలంగాణ ప్రాంతీయ అస్తిత్వ ఉద్యమం:

తెలంగాణ ఉద్యమం అస్తిత్వ రాజకీయాల అధ్యయనానికి అత్యంత ముఖ్యమైన ఉదాహరణ. తెలంగాణ ప్రత్యేక రాష్ట్ర ఉద్యమం 1969 నుంచి 2014 వరకు వివిధ దశల్లో కొనసాగింది. దాని ఆర్థిక, రాజకీయ కారణాలతో పాటు భాష, సాహిత్యం, జానపద సంస్కృతి, ప్రాంతీయ స్వాభిమానం కూడా ఉద్యమంలో ముఖ్యమైన పాత్ర పోషించాయి. తెలుగు ఒకే భాష అయినప్పటికీ, తెలంగాణ భాషా రూపం, యాస, జానపద సంప్రదాయాలు, పాటలు, పండుగలు, చారిత్రక జ్ఞాపకాలు ప్రత్యేక ప్రాంతీయ గుర్తింపును నిర్మించడంలో భాగమయ్యాయి. ఈ సందర్భంలో తెలంగాణ ఉద్యమం ఒక ముఖ్యమైన ప్రశ్నను లేవనెత్తింది. ఒకే భాష మాట్లాడే సమాజంలో ప్రాంతీయ అసమానత ఎలా ఒక ప్రత్యేక అస్తిత్వాన్ని నిర్మిస్తుంది అనేది అది. తెలంగాణ ఉద్యమంలో సాంస్కృతిక వ్యక్తీకరణ కేవలం ఉద్యమానికి అనుబంధం కాదు; అది ఉద్యమ రాజకీయాలనే నిర్మించిన ఒక సాధనం. ప్రాంతీయ సంస్కృతిని ప్రజా సమీకరణకు ఉపయోగించిన విధానాన్ని సమకాలీన పరిశోధనలు కూడా ప్రత్యేకంగా గుర్తించాయి. సినిమా, జానపద గీతం, వీధి నాటకం, కవిత్వం, ప్రజా ప్రదర్శనలు-ఇవన్నీ తెలంగాణ అస్తిత్వ నిర్మాణంలో భాగమయ్యాయి. తెలుగు సినిమా మరియు తెలంగాణ ఉద్యమం మధ్య ఉన్న సంబంధం కూడా ప్రాంతాన్ని సాంస్కృతిక భేదాల ఉత్పత్తి స్థలంగా చూడాల్సిన అవసరాన్ని చూపించింది. అయితే ప్రాంతీయ అస్తిత్వం కూడా ఏకరూపమైనది కాదు.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

తెలంగాణలోనే దళిత, ఆదివాసీ, బీసీ, ముస్లిం, మహిళా అనుభవాలు వేర్వేరు. కాబట్టి "తెలంగాణ అస్తిత్వం" అనే సామూహిక గుర్తింపులో ఈ అంతర్గత వైవిధ్యాలు ఎలా ప్రతిఫలించాయనే ప్రశ్న భవిష్యత్ పరిశోధనకు కీలకం.

అస్తిత్వ ఉద్యమాలు-సాహిత్యంపై ప్రభావం:

అస్తిత్వ ఉద్యమాల గొప్ప విజయాల్లో ఒకటి తెలుగు సాహిత్య వస్తువు మరియు భాషలో వచ్చిన మార్పు. సాంప్రదాయ సాహిత్యంలో అంచులపై ఉన్న పాత్రలు, వర్గాలు, కులాలు, స్త్రీలు, మైనారిటీలు, గ్రామీణ శ్రామికులు, ఆదివాసీలు-వారి అనుభవాలు తరచుగా ఇతరుల దృష్టికోణం ద్వారా మాత్రమే వ్యక్తమయ్యేవి. అస్తిత్వ సాహిత్యం ఈ పద్ధతిని మార్చింది.

1. వస్తు మార్పు: రాజులు, నాయకులు, మధ్యతరగతి కుటుంబాలు మాత్రమే కాకుండా శ్రమజీవుల జీవితం సాహిత్య వస్తువైంది.

2. రచయిత స్థానంపై చర్చ: “ఎవరు రాస్తున్నారు?” అనే ప్రశ్న “ఏమి రాస్తున్నారు?” అనే ప్రశ్నతో సమాన ప్రాధాన్యం పొందింది.

3. భాషలో ప్రజాస్వామికరణ: ప్రామాణిక భాషకు బదులుగా మాండలికాలు, స్థానిక భాషా రూపాలు, జానపద పదజాలం సాహిత్యంలోకి వచ్చాయి.

4. మౌఖిక సంప్రదాయాల పునర్మూల్యాంకనం: పాటలు, జానపద గాథలు, సామెతలు, వృత్తి సంబంధిత పదజాలం సాహిత్య విలువను పొందాయి.

5. ఆత్మకథా ప్రక్రియకు ప్రాధాన్యం: వ్యక్తిగత అనుభవం సామూహిక చరిత్రకు ఆధారంగా మారింది.

6. సాహిత్య విమర్శలో మార్పు: 'సౌందర్యం' అనే భావనను సామాజిక న్యాయం, అనుభవ ప్రామాణికత, ప్రతిఘటన వంటి అంశాలతో కలిపి చూడటం ప్రారంభమైంది. తెలుగు దళిత రచనపై వెలువడిన సంకలనాలు ఈ పరిణామం కవిత్వం, కథ, నవల, విమర్శ, మౌఖిక సంప్రదాయాల వరకు విస్తరించిందని సూచిస్తున్నాయి.

అస్తిత్వ ఉద్యమాలు-ఆధిపత్య సాహిత్య విమర్శ:

అస్తిత్వ ఉద్యమాలు సాహిత్యంలో కొత్త రచయితలను మాత్రమే తీసుకురాలేదు; అవి సాహిత్య చరిత్రను తిరిగి రాయాల్సిన అవసరాన్ని కూడా సృష్టించాయి. ఎవరు 'మహాకవి'? ఎవరి రచన 'ప్రామాణిక సాహిత్యం'? ఎవరి భాష 'సాహిత్య భాష'? ఎవరి అనుభవం 'సార్వత్రిక అనుభవం? ఇలాంటి ప్రశ్నలకు అస్తిత్వ ఉద్యమాలు ఇచ్చిన సమాధానాలు సాహిత్య విమర్శలో జ్ఞానాధికారాన్ని ప్రజాస్వామ్యీకరించాయి.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అయితే ఇక్కడ ఒక ప్రమాదం ఉంది. పాత సాహిత్యాన్ని కేవలం "ఆధిపత్య సాహిత్యం"గా తిరస్కరించడం కూడా చారిత్రక సరళీకరణకు దారితీయవచ్చు. ప్రతి పాత రచనలో ఒకే రకమైన సామాజిక దృక్పథం ఉండదు. అలాగే ప్రతి కొత్త అస్తిత్వ రచన స్వయంచాలకంగా విముక్తి సాహిత్యం అవదు. అందువల్ల అస్తిత్వ సాహిత్య విమర్శకు విమర్శాత్మక దూరం అవసరం.

అస్తిత్వ ఉద్యమాల విజయాలు:

అర్ధ శతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాల సామాజిక ప్రభావాన్ని పరిశీలిస్తే కనీసం ఐదు ప్రధాన విజయాలను గుర్తించవచ్చు. 1) మౌనానికి స్వరం - ముందుగా మాట్లాడే అవకాశం లేని సమూహాలు తమ అనుభవాలను ప్రజా వేదికపైకి తీసుకురావటం. 2) ప్రాతినిధ్యం విద్య, ఉద్యోగం, రాజకీయాలు, సాహిత్యం, మీడియా వంటి రంగాల్లో ప్రాతినిధ్యం అనే ప్రశ్నను కేంద్ర చర్చగా మార్చాయి. 3) సాంస్కృతిక గౌరవం కులం, ప్రాంతం, మతం, తెగ, భాష ఆధారంగా అవమానించబడిన సంస్కృతులు తమ స్వాభిమానాన్ని తిరిగి నిర్మించుకున్నాయి. 4) జ్ఞాన ప్రజాస్వామ్యం - చరిత్ర, సాహిత్యం, సమాజంపై జ్ఞానం ఉత్పత్తి చేసే హక్కు కొద్దిమంది మేధావులకే పరిమితం కాదనే అవగాహన పెరిగింది. 5) రాజకీయ పునర్నిర్మాణం సామాజిక గుర్తింపులు ఎన్నికల రాజకీయాల్లోనే కాకుండా విధాన రూపకల్పన, రిజర్వేషన్లు, హక్కుల చట్టాలు, ప్రజా చర్చల్లో ప్రాధాన్యం పొందాయి.

అస్తిత్వ ఉద్యమాల పరిమితులు:

అస్తిత్వ ఉద్యమాల విజయాలను గుర్తించడం ఎంత అవసరమో, వాటి పరిమితులను గుర్తించడం కూడా అంతే అవసరం.

1) గుర్తింపును ఏకరూపంగా చూడటం- దళితులందరికీ ఒకే అనుభవం లేదు. స్త్రీలందరికీ ఒకే అనుభవం లేదు. మైనారిటీలందరికీ ఒకే అనుభవం లేదు. ప్రాంతీయ గుర్తింపులలో కూడా వర్గ, కుల, లింగ విభేదాలు ఉన్నాయి. 2) అంతర్గత ఆధిపత్యం ఒక ఉద్యమం బయట ఉన్న ఆధిపత్యాన్ని ప్రశ్నిస్తూ, తనలోని పితృస్వామ్యం లేదా వర్గ ఆధిపత్యాన్ని నిర్లక్ష్యం చేయవచ్చు. 3)రాజకీయీకరణలో సంకుచితత కొన్ని సందర్భాల్లో విస్తృత సామాజిక న్యాయ లక్ష్యాల స్థానంలో ఎన్నికల లెక్కలు లేదా సమూహ ప్రయోజనాలు ప్రధానమయ్యే ప్రమాదం ఉంది. 4) ప్రతీకాత్మక విజయం vs భౌతిక మార్పు - ఒక సమూహానికి తన నాయకుడు రావడం లేదా తన సంస్కృతికి అధికారిక గుర్తింపు లభించడం ముఖ్యమే. కానీ భూమి, విద్య, ఉపాధి, ఆరోగ్యం, భద్రత వంటి భౌతిక జీవిత పరిస్థితుల్లో మార్పు లేకపోతే అస్తిత్వ విముక్తి అసంపూర్ణంగానే ఉంటుంది. 5) మార్కెట్ స్వాధీనం - ప్రతిఘటన సంస్కృతిని కూడా మార్కెట్ వినియోగించుకోగలదు.

ఒకప్పుడు తిరుగుబాటు సూచికలైన పాటలు, చిహ్నాలు, భాషా రూపాలు వాణిజ్య ఉత్పత్తులుగా మారే ప్రమాదం ఉంది.

1991 తరువాత అస్తిత్వ రాజకీయాల్లో మార్పు:

ఆర్థిక సరళీకరణ, ప్రపంచీకరణ, సమాచార సాంకేతికత, పట్టణీకరణ వంటి పరిణామాలు అస్తిత్వ రాజకీయాల స్వభావాన్ని మార్చాయి. ముందు ఉద్యమాలు ప్రధానంగా సభలు, పత్రికలు, సంఘాలు, ప్రజా గీతాలు, వీధి ప్రదర్శనలు వంటి సాధనాలపై ఆధారపడేవి. తరువాత టెలివిజన్, ఇంటర్నెట్, సోషల్ మీడియా, డిజిటల్ ప్రచారం, ప్రత్యామ్నాయ ఆన్లైన్ మీడియా అస్తిత్వ రాజకీయాలకు కొత్త వేదికలుగా మారాయి. దీంతో అస్తిత్వం స్థానికం నుంచి గ్లోబల్ స్థాయికి కూడా విస్తరించింది. ఒక ప్రాంతంలోని కుల, లింగ, మైనారిటీ సమస్యలు అంతర్జాతీయ మానవ హక్కుల చర్చలతో అనుసంధానమయ్యే అవకాశం ఏర్పడింది. అయితే డిజిటల్ యుగంలో కూడా డిజిటల్ విభజన ఉంది. ఇంటర్నెట్కు ప్రాప్యత ఉన్నవారి స్వరం ఎక్కువగా వినిపించవచ్చు; డిజిటల్ ప్రాప్యత లేని అణగారిన సమూహాలు మళ్లీ అంచులకు వెళ్లే ప్రమాదం ఉంది.

అస్తిత్వ ఉద్యమాల అంతఃసంబంధ దృక్పథం:

అర్ధ శతాబ్దపు ఉద్యమాల నుంచి వెలువడిన అత్యంత ముఖ్యమైన సిద్ధాంతపరమైన పాఠం ఒక వ్యక్తి గుర్తింపు ఒక్క అంశంతో నిర్మితం కాదు. ఉదాహరణకు ఒక గ్రామీణ దళిత మహిళను పరిశీలిస్తే- కులం, లింగం, వర్గం, ప్రాంతం, విద్య, వృత్తి అనే అనేక అంశాలు ఆమె సామాజిక స్థానాన్ని నిర్ణయిస్తాయి. అలాగే ఒక ఆదివాసీ మహిళకు తెగ, లింగం, భూమి హక్కు ప్రాంతం, పేదరికం, రాష్ట్ర సంబంధం అనే అంశాలు పరస్పరం పనిచేస్తాయి. కాబట్టి భవిష్యత్ అస్తిత్వ రాజకీయాలు “మా గుర్తింపు" అనే ఏకవచనం నుంచి "మా బహుళ గుర్తింపులు" అనే బహువచనానికి మారాల్సి ఉంటుంది. ఇది అస్తిత్వ రాజకీయాల బలహీనత కాదు; దాని పరిణామ దశ.

అస్తిత్వ ఉద్యమాలు-ప్రజాస్వామ్యం:

అస్తిత్వ ఉద్యమాలు ప్రజాస్వామ్యాన్ని కేవలం ఎన్నికల వ్యవస్థగా చూడకుండా, గౌరవంతో జీవించే హక్కుగా విస్తరించాయి. ప్రజాస్వామ్యంలో ఓటు హక్కు మాత్రమే ఉంటే సరిపోదు. సమాజంలో ఒక వ్యక్తి అవమానానికి గురికాకుండా, తన భాష మాట్లాడగలిగి, తన సంస్కృతిని ఆచరించగలిగి, విద్య పొందగలిగి, ఉపాధి పొందగలిగి, రాజకీయ నిర్ణయాల్లో భాగస్వామి అయి, తన శరీరం, జీవితంపై నిర్ణయం తీసుకోగలిగితేనే ప్రజాస్వామ్యం సార్థకమవుతుంది. ఈ దృష్టిలో అస్తిత్వ ఉ ద్యమాలు భారత ప్రజాస్వామ్యాన్ని లోతుగా చేసిన ఉద్యమాలుగా చెప్పవచ్చు.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

విమర్శనాత్మక నిర్ధారణ: అర్ధశతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాలను ఒకే విజయగాథగా కూడా, ఒకే వైఫల్యగాథగా కూడా చూడలేం. వాటి గొప్ప విజయమేమిటంటే అణగారినవారిని 'అధ్యయన వస్తువు' నుంచి 'జ్ఞాన ఉత్పత్తిదారులుగా' మార్చడం. దళితుడు తన గురించి తానే రాయడం ప్రారంభించాడు. స్త్రీ తన శరీరం, అనుభవం గురించి తానే మాట్లాడింది. ఆదివాసీ తన భూమి గురించి తానే హక్కు ప్రకటించాడు. మైనారిటీ తన భయాలు, సంస్కృతి గురించి తానే స్వరం వినిపించాడు. బహుజన సమూహాలు ప్రాతినిధ్యం కోసం ప్రశ్నించాయి. తెలంగాణ సమాజం తన ప్రాంతీయ భాష, సంస్కృతి, చరిత్రకు స్వయంప్రతిపత్తిని కోరింది. ఇది కేవలం రాజకీయ మార్పు కాదు; జ్ఞాన నిర్మాణంలో విప్లవాత్మక మార్పు. గుర్తింపు రాజకీయాలను సామాజిక న్యాయ రాజకీయాలతో అనుసంధానం చేయడం; ప్రతి ఉద్యమంలో ఉన్న అంతర్గత పితృస్వామ్యం, వర్గాధిపత్యం, కుల ఆధిపత్యాన్ని ప్రశ్నించడం; బహుళ అస్తిత్వాల మధ్య ప్రజాస్వామ్య ఐక్యతను నిర్మించడం.

ముగింపు:

1970 నుంచి 2020 వరకు సాగిన అర్ధ శతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాలు తెలుగు సమాజ చరిత్రలో ఒక కీలక పరివర్తన దశను సూచిస్తున్నాయి. ఇవి కేవలం నిరసన ఉద్యమాలు కాదు; గుర్తింపు, గౌరవం, జ్ఞానం, సంస్కృతి, భాష, భూమి, శరీరం, ప్రాతినిధ్యం, స్వయంప్రతిపత్తి కోసం సాగిన సామాజిక పునర్నిర్మాణ ప్రక్రియలు. దళిత ఉద్యమం కులవ్యవస్థను ప్రశ్నించింది. స్త్రీవాద ఉద్యమం పితృస్వామ్యాన్ని సవాలు చేసింది. బహుజన ఉద్యమాలు ప్రాతినిధ్యాన్ని కేంద్రంగా చేశాయి. ఆదివాసీ ఉద్యమాలు భూమి, అడవి, జీవన హక్కులను ముందుకు తెచ్చాయి. మైనారిటీ ఉద్యమాలు సాంస్కృతిక భద్రత, సమానత్వాన్ని ప్రశ్నించాయి. తెలంగాణ ఉద్యమం ప్రాంతీయ అసమానతను భాషా-సాంస్కృతిక అస్తిత్వంతో అనుసంధానించింది. ఈ ఉద్యమాల ప్రభావంతో తెలుగు సాహిత్యం కూడా మారింది. అంచుల జీవితాలు సాహిత్య కేంద్రంలోకి వచ్చాయి. మాండలిక భాషలు సాహిత్య భాషగా గుర్తింపు పొందాయి. మౌఖిక సంప్రదాయాలు పునర్మూల్యాంకనం పొందాయి. ఆత్మకథలు, దళిత సాహిత్యం, స్త్రీవాద రచనలు, మైనారిటీ సాహిత్యం, ప్రాంతీయ రచనలు కొత్త సాహిత్య చైతన్యాన్ని సృష్టించాయి. అయితే అస్తిత్వ రాజకీయాల అంతిమ లక్ష్యం కేవలం "మా గుర్తింపుకు గుర్తింపు" కావడం కాదు. గుర్తింపుకు గుర్తింపు లభించిన తరువాత అసమానతకు ముగింపు రావాలి. ఒక సమూహం అధికారంలోకి వచ్చినంత మాత్రాన ప్రజాస్వామ్యం పూర్తికాదు; ఆ సమూహంలోని అతి అంచున ఉన్న వ్యక్తికి కూడా స్వేచ్ఛ, గౌరవం, వనరులు లభించినప్పుడే విముక్తి సంపూర్ణమవుతుంది.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అందువల్ల భవిష్యత్ అస్తిత్వ ఉద్యమాలు కులం, వర్గం, లింగం, మతం, ప్రాంతం, తెగ, లైంగికత, వికలాంగత్వం, ఆర్థిక స్థితి వంటి బహుళ అక్షాల అంతఃసంబంధాన్ని గుర్తించే దిశగా పయనించాలి. అంతిమంగా చెప్పాలంటే, అర్ధ శతాబ్దపు అస్తిత్వ ఉద్యమాలు తెలుగు సమాజానికి నేర్పిన ప్రధాన పాఠం ఇదే: "అస్తిత్వం అంటే కేవలం 'మేమెవరం?' అనే ప్రశ్న కాదు; 'మమ్మల్ని ఎవరు నిర్వచిస్తున్నారు? ఎందుకు నిర్వచిస్తున్నారు? ఆ నిర్వచనాన్ని మార్చే అధికారం మాకు ఉందా?' అనే దానికి ప్రజాస్వామ్య, సమానత్వ, మానవ గౌరవ దృక్పథంతో సమాధానం వెతకడమే అస్తిత్వ ఉద్యమాల భవిష్యత్ దిశ.

ఆధార గ్రంథాలు:

KK రంగనాథాచార్యులు (సం) 2005.ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యంలో విభిన్న ధోరణులు,ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ,హైదరాబాద్

డా. ఎ.మంజులత (సం) 2004.తెలుగులో కవితోద్యమాలు తెలుగు అకాడమి ,హైదరాబాద్

నారాయణరెడ్డి, సుంకిరెడ్డి. 2009. తెలంగాణ సాహిత్య చరిత్ర. హైదరాబాద్.

ప్రతాపరెడ్డి, కాసుల. తెలంగాణ సాహిత్యం: కొన్ని చర్చలు. హైదరాబాద్.

బాలగోపాల్, కె. రాజకీయ ఆర్థిక విశ్లేషణ. హైదరాబాద్: హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్ట్.

రాజయ్య, అల్లం. తెలంగాణ కథా సాహిత్యం. హైదరాబాద్.

రామారావు, చేకూరి. తెలుగు సాహిత్యంలో అస్తిత్వ ఉద్యమాలు. హైదరాబాద్: తెలుగు అకాడమీ.

లక్ష్మినరసయ్య, జి. 1999. దళిత సాహిత్యం-తాత్విక దృక్పథం. హైదరాబాద్: దళిత సాహిత్య వేదిక.

లక్ష్మినరసయ్య, జి. & త్రిపురనేని శ్రీనివాస్ (సంపా.) 1995. చిక్కనవుతున్న పాట. హైదరాబాద్: దళిత సాహిత్య వేదిక.

విద్మహే, కాత్యాయనీ. 1998. స్త్రీవాద సాహిత్య విమర్శ. హైదరాబాద్.

విద్మహే, కాత్యాయనీ. 2013. తెలుగు సాహిత్యంలో స్త్రీవాద ఉద్యమాలు. హైదరాబాద్.

శిఖామణి. 2000. దళిత సాహిత్య తత్వం. హైదరాబాద్.

సత్యనారాయణ, కె. & ఎండ్లూరి సుధాకర్ (సంపా.) 2003. దళిత సాహిత్యోద్యమం. హైదరాబాద్: హైదరాబాద్ బుక్ ట్రస్ట్.